

УДК 94(477.51)(092)"1900/1988"

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-13i-99-166-180

Є. М. Луняк

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

e-mail: lunyak@ua.fm

Олена Левковцева – перша студентка Ніжинського інституту

У статті розглянуто життєвий шлях Олени Олександрівни Левковцевої, першої дівчини, яка була в 1919 р. зарахована до складу студентів Ніжинського інституту й пов'язала свою подальшу долю з педагогічною діяльністю в Ніжині. Особливу увагу приділено початку жіночої освіти в Ніжинській вищій школі. Основними джерельними свідченнями стали спогади самої Левковцевої, написані нею власноруч в 1968 р., архівні документи Ніжинського інституту та середньої школи № 4 міста Ніжина, а також спогади місцевих старожилів, які пам'ятали цю жінку. По суті, здійснено перше дослідження її життя та діяльності. Визначено найбільш проблемні питання біографії цієї жінки. Проаналізовано особливості та специфіку жіночого навчання в стінах Ніжинського вишу в 1916–1923 рр. Виявлено низку імен перших жінок, які здобували вищу освіту в цьому закладі у той період. Визначено важливість гендерної тематики в історичних студіях і подальші перспективи розвитку цієї теми. Статтю доповнено документальними свідченнями, що доводять факт прийому Левковцевої до складу студентів Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбождька наприкінці 1919 р.

Ключові слова: Олена Олександрівна Левковцева, вища освіта, жінки, Ніжинський інститут, педагогічна діяльність.

Незважаючи на те, що становлення вищої жіночої освіти в Україні давно вже стало предметом дослідження й має значний масив наукових публікацій [21; 22; 23; 24; 25; 27; 28; 29; 30; 32], в історичній літературі недостатня увага приділялася цьому аспекту в розвитку Ніжинської вищої школи. По суті, єдиною серйозною працею, де розглядаються початки навчання жінок у стінах Ніжинського інституту, стала спільна монографія Григорія Васильовича та Олександра Григоровича Самойленків "Ніжинська вища школа: сторінки історії" [31]. Саме в цьому дослідженні автори вперше торкнулися питання про долю Олени Левковцевої, котрій судилося стати першою студенткою цього закладу. Основним джерелом інформації для них стали спогади самої жінки, написані нею в 1968 р., які нині зберігаються в

Музеї Ніжинської вищої школи, розташованому в Гоголівському корпусі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Втім у цьому документі йшлося лише про обставини вступу в 1919 р. юної Левковцевої до Ніжинського історико-філологічного інституту князя Олександра Андрійовича Безбородька, подальша її доля майже не простежувалася. Це унікальне свідчення породжувало певні сумніви у правдивості слів самої Левковцевої: наскільки правомірно, як зазначала вона сама в своїх спогадах, вважати її першою студенткою Ніжинського інституту. Якщо так, то на 2019 р. припадає сторічний ювілей початку жіночої освіти в Ніжинській вищій школі. Таким чином, свідчення Олени Левковцевої про її вступ до Ніжинського інституту стали спонукальним мотивом для проведення невеличкого біографічного дослідження про цю жінку, й сьогодні, спираючись на свідчення архівних документів, можна з певністю підтвердити її слова.

В особовій справі Олени Левковцевої, що зберігається у відділі забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області (м. Ніжин) зберігається копія метричного свідоцтва цієї жінки, згідно з яким "в метрической книге, хранящейся в архиве Черниговской Духовной Консистории Козелецкого уезда. с[ела]. Свидовца в Богородичной церкви за тысяча девятисотый (1900) год под № 47 ж. записано так: родилась декабря десятого и крещена того ж дня Елена, родители ее Потомственный почетный гражданин Александр Иванов Левковцев и законная жена его Феодора Петрова, оба православные" [1]. Цей метричний запис повністю збігається з довідкою про Олену Олександрівну Левковцеву, виданою мені Ніжинським відділом РАЦС, де вказано, що жінка народилася 10.12.1900 р. в селі Свидовець Бобровицького району.

Отже, можна констатувати, що жінка народилася 10 (22) грудня 1900 р. на Чернігівщині в селі Свидовець, яке раніше належало до Козелецького повіту, а нині входить до Бобровицького району. Кидається у вічі те, що вона після переходу календаря на новий стиль зберегла звичну для себе дату народження за старим стилем, як це було тоді дуже часто, тобто 10 грудня, що й зазначено в довідці з Ніжинського відділу РАЦС. Вона не мала дворянського походження, що було позитивним моментом для кар'єри в радянський час, хоча й належала до привілейованої верстви тогочасного українського суспільства, оскільки її батько був почесним спадковим громадянином. Зі спогадів самої Левковцевої дізнаємося, що її батьки учителювали на селі. Досить поважна професія в той час [31, с. 201].

В 1910 р. юна Левковцева була прийнята на навчання до 1 класу Ніжинської жіночої гімназії Ганни Федорівни Крестинської [2]. На той

час це був дуже престижний навчальний заклад, де здобували освіту доньки місцевої еліти. Серед його викладачів бачимо Георгія Юлійовича Феддерса, сина відомого латиського художника Юлія Івановича Феддерса, професорів Ніжинського історико-філологічного інституту Петра Олександровича Заболотського та Георгія Андрійовича Максимовича, культурно-музичного діяча Федора Даниловича Проценка та ін. Плата за навчання в гімназії Г. Ф. Крестинської складала від 50 до 100 рублів на рік [26, с. 79, 140, 182; 33, с. 502–503]. Немалі гроші, як на той час!

Як свідчить гімназійний атестат Олени Левковцевої, дівчина була однією з кращих учениць, вирізнялася зразковою поведінкою та відмінними успіхами в навчанні. З усіх предметів в атестаті стоїть найвища оцінка "5", крім єдиної "4" з математики. Втім, ця єдина "четвірка" не завадила 16-річній Левковцевій отримати золоту медаль у травні 1917 р. В серпні того ж року дівчина вступила до 8 (додаткового) класу жіночої гімназії Крестинської, який також закінчила з відмінними результатами, маючи "4" лише з математики. Цікаво, що тут серед предметів, щоправда, вписаним в атестат від руки, значиться і українська мова, яку Левковцева скалала на "відмінно" [3]. Згадаймо, що обов'язкове вивчення української мови було запроваджене в освітніх закладах в період гетьманату Павла Скоропадського.

Вочевидь, вже в той час у дівчини з'явилася мрія про продовження навчання й здобуття вищої освіти. Однак в умовах консервативних патріархальних порядків Російської імперії подібне бажання було важко реалізувати. Та саме в цей момент революція, що вибухнула в той час у державі, змела заборони та обмеження, що існували в попередній час для жінок, зокрема, й у сфері освіти. Більшовицькі конституція та декрети проголошували рівноправність обох статей, у тому числі й щодо можливостей отримання вищої освіти. З іншого боку, політична ситуація в Україні була нестабільною, влада постійно переходила з рук в руки, що негативно відбивалося на галузі освіти.

Після завершення гімназії Олена Левковцева, очевидно в 1919 р., подала заяву на навчання до приватних Вищих жіночих курсів, які діяли в приміщенні Ніжинського інституту з 1916 р. й були відкриті за ініціативою професора Павла Васильовича Тихомирова, котрий незабаром очолив цей вищий навчальний заклад [4; 31, с. 187, дод. 1].

Курсистки в стінах Ніжинського вишу навчалися окремо від студентів і не отримували повноцінного інститутського диплому. Юна Левковцева ще в гімназійні роки неодноразово була на різних урочистостях, що проводилися в стінах цього закладу. Про це вона згадувала своїх спогадах, що знаходяться в Музеї Ніжинської вищої

школи [20; 31, с. 201–204, дод. 2]¹. Згодом вона навчалася в цьому корпусі як слухачка Вищих жіночих курсів, про що у своїх спогадах чомусь не згадувала.

Мрія про інститутський диплом спонукала Левковцеву подати заяву про вступ до Ніжинського інституту влітку 1919 р. Сама жінка згадувала пізніше у своїх спогадах, написаних, вочевидь, на хвилі ювілею "50-річчя Великого Жовтня", що широко відзначався наприкінці 1967-го року й прославляв здобутки радянської влади. Левковцева зазначала, що з дитинства мріяла працювати на освітянській ниві.

Як згадувала жінка, вона прийшла в кабінет тодішнього ректора інституту професора Павла Васильовича Тихомирова. Спочатку той люб'язно прийняв 18-річну дівчину, але, коли вона повідомила йому про своє бажання навчатися в цьому виші, почав шукати зачіпки, що унеможливили б її вступ до закладу. Головною перепорою стала відсутність в її атестаті грецької мови, яка не вивчалася в Ніжинській жіночій гімназії Крестинської, але знання якої вимагалося від вступників до інституту. Зрештою, Тихомиров призначив складання іспиту з грецької мови для Левковцевої на осінь 1919 р. і навіть дозволив написати дівчині заяву про вступ до його закладу, за умов успішного складання вищезазначеного екзамену [20; 31, с. 201–202, дод. 2].

Підтвердженням цих слів Левковцевої є написана нею власноруч заява, що зберігається в її особовій справі в Ніжинському архіві й датована 12 липня 1919 р. Цю заяву вона писала як слухачка Вищих жіночих курсів [4, дод. 1].

Немає підстав не довіряти свідченням Левковцевої про свою розмову з Тихомировим. Цілком імовірно, що очільник Ніжинського вишу дійсно шукав підстави, щоб ускладнити вступ дівчини до інституту, адже ця подія створила б прецедент, до якого адміністрація закладу не була ще готовою. Не говорячи про консервативне мислення тогочасного професорсько-викладацького складу (суто чоловічого колективу!), в уявленнях якого знаходження жінок на студентських лавах поряд з чоловіками виглядало занадто радикальним кроком, а ідея зрівняння статей видавалася досить дискусійною інновацією. Варто згадати також про те, що вступ Левковцевої до

¹ Варто зазначити, що спогади О. О. Левковцевої існують в двох варіантах, які мають незначні відмінності. Один з них знаходиться в експозиції Музею Ніжинської вищої школи, а інший, що перебуває в архіві Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, – опубліковано в праці: Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. С. 201–204.

інституту, ознаменував би перетікання дівчат з Вищих жіночих курсів, які діяли окремо, до студентського середовища.

Разом з тим не можна сказати, що існувало категоричне небажання допускати жінок до освіти в Ніжинському інституті. Про підтримку цієї ідеї свідчить вже сам факт існування в стінах закладу Вищих жіночих курсів, одним з ініціаторів яких став уже згадуваний Тихомиров і число слухачок на яких зростало.

24 травня 1919 р. конференція інституту задовольнила клопотання "слухачки 8-го семестру історико-філологічного факультету 2-го Московського університету Т. М. Демкової о дозволі їй, зважаючи на те, що вона не може поїхати до Москви, тримати випробування з наступних предметів" [5].

Варто зазначити, що Тетяна Михайлівна Демкова була донькою колишнього випускника Ніжинської гімназії при історико-філологічному інституті князя Безбородька (1877), а згодом директора Московського учительського інституту (1905–1911), відомого педагога та громадського діяча Михайла Івановича Демкова, родом з Прилук. Тікаючи від більшовиків, родина Демкових повернулася на Чернігівщину, саме тому було використано можливості Ніжинського інституту для завершення вищої освіти Тетяни Демкової. Треба зауважити, що заклад, де навчалася щойнозгадана дівчина, – це колишні Московські вищі жіночі курси, перетворені в 1918 р. на Другий Московський державний університет.

Слідом за Оленою Левковцевою прохання про зарахування себе до інституту 24 липня 1919 р. подала Анна Іванівна Псарьова, місцем проживання якої значиться станція Василевичі Річицького повіту Мінської губернії. Втім цій дівчині не судилося стати студенткою Ніжинського вишу, оскільки, як свідчить приписка на документі "документи повернені та фотокарточка 27/14 жовтня 1919 р." [6].

26 грудня 1919 р. було прийняте рішення про зведення слухачок Вищих жіночих курсів із студентами інституту в спільній аудиторії для прослуховування лекцій і проведення практичних занять при збігу курсів [7].

Власне, в 1919 р. з'являється і перша жінка серед педагогічного колективу Ніжинської вищої школи. Це Лідія Опанасівна Боряковська, яка викладала німецьку мову [8].

Сама Левковцева у спогадах пише про те, що впродовж кількох місяців вона успішно опанувала програму з вивчення грецької мови, беручи уроки учителя Ніжинської класичної гімназії Йосипа В'ячеславовича Добіаша й займаючись цим предметом по 10 годин на добу. Це начебто дозволило дівчині успішно витримати "вступний екзамен до інституту" [31, с. 202].

Однак саме тут її спогади розходяться з архівними документами, адже конференція інституту своїм рішенням від 8 (21) жовтня 1919 р. їй, Псарьовій і ще багатьом вступникам-хлопцям відмовила у вступі до вишу як особам, що не відповідають вимогам статуту закладу [9].

Питання про те, коли саме Левковцева була зарахована до складу студентів інституту, залишається відкритим. Видається правдоподібним, що це відбулося наприкінці 1919 р. Подібне могло трапитися через велику втрату студентів, котрі в ці складні революційні часи з різних причин полишали навчання чи взагалі не приступали до нього. Саме це певною мірою вплинуло на рішення адміністрації інституту заповнити брак хлопців серед студентів дівчатами, які палко прагнули отримати інститутську освіту. Оскільки серед професорів закладу було досить багато викладачів Левковцевої, яким добре були відомі жага до навчання, сумлінне ставлення та інтелектуальні здібності дівчини, це теж відіграло певну позитивну роль у її зарахуванні до складу студентів.

Більшість документів з особової справи Левковцевої свідчать, що вона вступила до інституту в 1920 р. Втім у посвідченні на її ім'я про завершення нею повного інститутського курсу в 1923 р. зазначається, що "вона дійсно з 1919 року по 1923 рік прослухала повний курс Ніжинського Інституту Народної Освіти" [10].

В заліковій книжці Олени Левковцевої навпроти предмета "Історія української літератури (новий період)" стоїть оцінка "5", припис "весьма удовлетворительно", прізвище професора Олександра Сергійовича Грузинського, дата 14.XI.1919 і примітка, що оцінка перенесена з лекційної книжки Вищих жіночих курсів [11].

Отже, на листопад 1919 р. Левковцева ще вважалася слухачкою Вищих жіночих курсів. Однак щодо наступних оцінок таких приписок немає, тож невдовзі після цієї дати (14 листопада 1919 р.) відбулося переведення дівчини зі складу курсисток до складу студентів інституту. Ймовірно, це рішення було прийняте адміністрацією закладу в руслі наступного вже згаданого кроку, спрямованого на поступове злиття Вищих жіночих курсів з інститутом, коли наприкінці грудня 1919 р. було вирішено звести курсисток і студентів разом для прослуховування спільних курсів.

У 1920 р. Вищі жіночі курси остаточно злилися з інститутом, а в червні того року відбулася реорганізація Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька на Науково-педагогічний інститут, який у свою чергу наступного року був перетворений на Ніжинський інститут народної освіти. Починаючи з 1920 р., уже в умовах панування радянської влади почався масовий вступ до інституту жінок [31, с. 206].

Враховуючи ту обставину, що Вищі жіночі курси злилися з інститутом, їхні слухачки старших курсів почали отримувати інститутські дипломи вже на початку 1920-х рр. Тож якщо, з певною долею умовності, можна визнати Олену Левковцеву за першу студентку Ніжинського інституту, то вже точно вона не була першою жінкою, яка його закінчила. Серед дівчат, що закінчили заклад в 1920–1922 рр., згадуються імена Сіми Гурвич, Марії Лопатіної, Анни Турчиної, Єлизавети Наголкіної, Анни Свистельникової [12].

Можна цілковито повірити словам Левковцевої, що в перший рік вона була єдиною дівчиною серед студентів. Щоб не сильно вирізнятися серед інших, вона попросила батька придбати їй студентську куртку, й тому, сидючи серед хлопців у подібному одязі, була схожа на них [31, с. 202].

Левковцева закінчила інститут в 1923 р., маючи, як і в гімназії, відмінні успіхи майже з усіх предметів. Єдині добрі оцінки в неї були лише із вступу до філософії – "4" та з історії нової філософії – "4+". Прикметно, що обидва предмети читав у дівчини очільник інституту Тихомиров, якого Левковцева звинувачувала у своїх спогадах у вчиненні їй перешкод при вступі [13]. Втім не можна звинувачувати Тихомирова в абсолютній упередженості щодо неї. Так, за курс соціології професор поставив студентці "5".

Свою успішну навчальну діяльність Левковцева поєднувала з активною культурно-масовою роботою. Про цей час вона сама згадувала наступне: "Навчаючись в інституті, я захопилась роботою драматичного гуртка. Керувала ним, писала п'єси, переробляла інші жанри художньої літератури на п'єси. Це дуже допомогло мені в майбутній праці.

Не один раз я дякувала професору російської літератури Резанову Володимирі Івановичу, який заохочував моє захоплення" [31, с. 204].

Виконавши всі вимоги навчального плану, Левковцева в 1923 р. успішно захистила підсумкову роботу на тему "Життя та творчість Є. П. Ростопчиної" [10].

На жаль, наступні два десятиліття після завершення Оленою Олександрівною інституту покриті мороком. Можна лише припускати, що після закінчення вишу жінка, як мріяла, розпочала працювати на освітянській ниві. Враховуючи те, що прізвище її завжди залишалося тим самим, а відомості про дітей відсутні, можна зробити висновок, що Левковцева не вийшла заміж і вела життя самотньої жінки.

Згідно зі списком вчителів Ніжинської чоловічої середньої школи № 4 за 1945 р., значиться, що Левковцева Олена Олександрівна,

вчителька російської та німецької мови, українка за національністю, 1900 року народження, яка закінчила Ніжинський державний педінститут, має стаж роботи 20 років і працює в цій школі з 19.VIII.1943 [14]. Це дає нам підстави стверджувати, що жінка почала працювати з 1923 р., тобто відразу після закінчення Ніжинського інституту, і її робота була, вочевидь, пов'язана з освітньою діяльністю.

До речі, наступним у списку вчителів чоловічої середньої школи № 4 йде Самокиш Микита Михайлович, вчитель математики та фізики, 1887 року народження, котрий має стаж роботи 42 роки. Ймовірно, тут згадується ім'я одного з родичів видатного українського художника Миколи Семеновича Самокиша (1860–1944), можливо, племінника.

У цьому документі про роботу Олени Левковцевої в середній школі № 4 міста Ніжина відразу впадає у вічі дата прийняття її на роботу – 19 серпня 1943 р. Річ у тому, що Ніжин був визволений від німецько-фашистських загарбників лише 15 вересня 1943 р. Тобто або Левковцеву взяли на роботу в школу ще під час окупації, за місяць до визволення міста, і це може бути цілком правдивим, зважаючи на те, що її брали на роботу саме як вчительку німецької мови, вивчення якої тоді в освіті стало обов'язковим, або ж у цій даті криється помилка.

Де саме працювала Левковцева між 1923 і 1943 рр. поки що встановити не вдалося, але, вочевидь, в одній зі шкіл Ніжина.

Про Левковцеву як учительку середньої школи № 4 згадував один з Ніжинських старожилів, лікар Ніжинського туберкульозного диспансеру Анатолій Васильович Загуменний. 12 лютого 2019 р. автор цих рядків зустрівся з ним у його кабінеті й мав коротку розмову. Я показав йому студентську фотографію Левковцевої. Загуменний упізнав її і повідомив мені, що ця жінка була вчителькою української мови та літератури, хоча я був переконаний, що вона викладала російську мову й літературу. Також він повідомив, що вона мешкала у будинку навпроти школи № 4. Ці свідчення були дуже цінними і, як виявилось, своєчасними, оскільки невдовзі після цієї розмови, 21 лютого 2019 р., Анатолій Васильович Загуменний помер.

Лише згодом в архівних документах мені вдалося знайти інформацію, що Левковцева дійсно перекваліфікувалася в цій школі з викладання російської та німецької мов на вчительку української мови та літератури.

Олена Олександрівна мала великий авторитет серед колег і учнів. Вона дійсно цілковито віддавалася педагогічній роботі, яку безмежно любила. Жінка мала надзвичайно ґрунтовні знання у галузі філології. В 1946 р. ми бачимо її в складі екзаменаційної комісії для прийому

іспитів на атестат зрілості при Ніжинському державному педінституті імені М. В. Гоголя, причому в ролі екзаменатора з французької мови. Отже, це дозволяє говорити про чудове володіння Левковцевою і цією мовою, а загалом, про гарну мовну підготовку [15].

У звіті про навчально-виховну роботу Ніжинської середньої школи № 4 за 1951–1952 рр. бачимо блискучу характеристику педагогічних здібностей Левковцевої та її самовіддане служіння освітянській справі. Про неї тут записано наступне: "Левковцева О. О., вчителька української мови та літератури в 6–8 класах. Досвідчений педагог, володіє методикою викладання свого предмету" [16].

Серед освітніх заходів за вказаний навчальний рік значиться наступне: "За 1951–52 н. р. було написано 10 диктантів; 2 переклади з російської мови на українську; 7 творів на теми: "Як я провів літні канікули", "Осінь", "Зима", "Весна", "Лист до товариша", "Життя Т. Г. Шевченка", "Дитинство Чіпки"; 5 переказів "Олег Кошовий", "Соловейко", "Люди великих будівників комунізму" та інші [17].

В цьому ж звіті Олену Олександрівну Левковцеву, класного керівника 8-А, згадано поміж найвідповідальніших класних керівників, котрі змогли організувати позаурочну роботу в учнівських гуртках, проводили навчальні екскурсії, підтримували розвиток самодіяльної творчості учнів, сприяли випуску стінгазет, влаштовували олімпіади. З нагоди 100-річчя смерті Миколи Васильовича Гоголя Левковцева організувала екскурсію учнів до своєї альма-матер, Ніжинського інституту, де колись навчався видатний геній світової літератури, про якого вона стільки могла розповісти дітям [18].

У грудні 1955 р. Олені Олександрівні виповнилося 55. Це пенсійний вік для тогочасної жінки. Вочевидь, незабаром Левковцева вийшла на заслужений відпочинок. Принаймні в 1960-х рр. її ім'я в документації цієї школи вже не згадується, як не змогли пригадати її і люди, що навчалися тут у той період.

Але час від часу про цю видатну педагогиню в Ніжині згадували, про що свідчать спогади про вступ до Ніжинського інституту, написані нею власноруч в січні 1968 р. з нагоди святкування 100-річчя "Великого Жовтня".

Останні свої роки вона прожила в Ніжині у будинку по вулиці Нежатинській, 91. Мені вдалося поспілкуватися з місцевими старожилками, які пригадували, що у 1980-х роках в цьому будинку проживали дві літні жінки, очевидно, колишні вчительки. Одна з них згодом померла, а незабаром пішла в кращий світ і інша. Похорон їх був дуже скромним, адже родичів і близьких ці жінки не мали. Цілком імовірно, що цією другою жінкою могла бути двоюрідна сестра Левковцевої,

теж Левковцева Олександра Василівна, котра працювала колись також у ніжинських школах [19].

Згідно з довідкою Ніжинського відділу РАЦ, Левковцева Олена Олександрівна померла 4 травня 1988 р. Місце поховання жінки на даний момент автору цих рядків невідоме.

Таким доволі складним і недостатньо з'ясованим був життєвий шлях першої дівчини, зарахованої до лав студентів Ніжинського інституту, яка, пройшовши різні перипетії статевих обмежень і упереджень, проторувала шлях для інших представниць чарівної статі до отримання освіти у вітчизняних вищих навчальних закладів. Її доля наочно показує, з якими труднощами зіштовхувалися жінки, котрі мріяли про здобуття повноцінної вищої освіти на початку ХХ ст., а також про складнощі й особливості педагогічної професії в радянський час. Гендерні питання в розвитку вітчизняної освіти потребують подальшого вивчення й аналізу.

Додаток 1

Заява О. О. Левковцевої з проханням зарахувати її до складу студентів Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька

Директору Историко-Филологического Института кн. Безбородко в Нежине
Слушательницы Нежинских Историко-Филологических Высших Женских
Курсов Елены Александровны Левковцовой

Прошение

Желая получить образование в вверенном Вам Институте, прошу, подвергнув испытанию по Греческому языку, зачислить меня в число студентов 1-го курса вышеозначенного Института.

При этом прилагаю:

Временное свидетельство за 8 классов гимназии за № 140 и

Метрическое свидетельство о рождении за № 854.

1919 года июля 12 дня

Елена Левковцова

Подлинное свидетельство о рождении за № 854 получила Е. Левковцова.

Додаток 2

Спогади О. О. Левковцевої, що знаходяться в Музеї Ніжинської вищої школи, датовані 25 січня 1968 р., про її вступ до Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (із вказівкою відповідних сторінок тексту)

С. 1. –

"1919 рік. Весна... І мені дев'ятнадцятий рік, і у мене на душі весна. Щаслива молодість, осяяна світлом 1917 року. Я вже не жінка минулого, назавжди

подоланого Великим Жовтнем. Я – людина. Я – рівноправний громадянин своєї Батьківщини. Те, що в ранній юності було лише мрією, могло стати дійсністю. Моя мрія – вчитись, вчитись і вчитись, мати вищу освіту і стати Педагогом з великої букви. Затамувавши подих входила я в інститут, коли приводили нас, тоді ще підлітків-гімназисток, на концерти. Яким величним

С. 2. –

здавався мені цей білий будинок з колонами, з написом "Здесь учился Гоголь", якими таємничими здавались довгі коридори, яким чудовим був "голубий зал". Навіть "дядя Григорій" з великою бородою, що стояв біля дверей, викликав глибоку пошану. Якимись вищими істотами здавалися студенти в голубих мундирах. Вони мали право навчатися тут, бо вони – чоловіки.

Але реформа Вищих шкіл після Жовтня відчинила і нам, жінкам, двері Вищих учбових закладів. Я хочу, я можу, я буду навчатися в Ніжинському педінституті!

Кабінет ректора, професора

С. 3. –

Тихомирова. З хвилюванням, але рішуче переступаю поріг. За столом літня людина з рожевим обличчям і маленькою клиночком борідкою. Привітно запрошує сісти. Уважно і навіть ласкаво дивляться очі.

- Чем могу служить?
- Я пришла узнать условия поступления в Институт.
- А кто у Вас хочет поступать, вероятно, брат?
- Нет, хочу поступать я. /Високо піднімаються брови, трохи нахилиється голова, поверх скелець дивляться з подивом очі/.
- Но у нас ведь учатся только мужчины. Видите ли, князь Безбородко завещал это здание и в завещании сказано, что здесь должны

С. 4. –

обучаться только особи мужского пола.

- А неужели после Революции мы должны считаться с князьями? Ведь женщины теперь имеют равные права и в других городах они же учатся!? /В глазах мелькнула какая-то хитринка/.

- Видите ли, я с Вами согласен, но, чтобы поступить, необходимо иметь аттестат зрелости /Невже ж професор чи забув, чи був настільки відірваний від життя, що й не знав, що жіночі гімназії вже давали тоді аттестати?/.

- Я имею аттестат зрелости /Замислився, забарабанив пальцями по столу/.

С. 5. –

- Наплыв у нас большой. Мы принимаем только с отличными оценками.

- Я закончила с золотой медалью. /Може мені так здалося, що в очах промайнув злий вогник/.

- Вы же знаете, что И-т [Институт – Є. Л.] наш историко-филологический. У нас необходимо знание древних языков. Основной контингент поступающих в Институт – это выпускники классической гимназии и семинарий.

- Оценка по латинскому языку у меня есть в аттестате.

- Но греческий! /! радість перемоги забриніла у нього в голосі/. Греческого-то у Вас нет в аттестате?

С. 6. –

- Значит, надо держать экзамен.

- Разрешите спросить, когда экзамен?

- Осенью придете. Если выдержите за курс классической гимназии, тогда и документы примем... А сейчас можете заявление оставить.

Ясно: відмовити зовсім, ця нахаба ще б надумалась скаржитись. А прийняти заяву – це заспокоїти, подати надію. А до осені ще, може, що й зміниться. Але Павло Васильович допустив величезну помилку, зробив невірний хід у нашій "грі".

С. 7. –

Йому потрібно було сказати: "Приходьте завтра на экзамен".

І перемога була б на його стороні".

Література

1. Метрическое свидетельство Елены Левковцовой. *Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області (м. Ніжин) (далі – ВДАЧОН)*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 5.

2. Аттестат Левковцовой Е. А. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 2-2 зв.

3. Временное свидетельство. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 4.

4. Прошение Левковцовой Е. А. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 1.

5. Протокол заседания конференции ИФИ Князя Безбородко в Нежине 24 мая 1919 г. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2344. Арк. 49 зв.

6. Дело ИФИ князя Безбородко в Нежине "О приеме молодых людей в Институт в 1919 г. (письма и прошения о допущении к экзаменам)". *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2279. Арк. 16.

7. О Высших женских курсах. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 228. За. Арк. 74 зв.

8. Прошение Л. А. Боряковской. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 2261. Арк. 9.

9. Решения конференции ИФИ. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 228. За. Арк. 66 зв., 67.

10. Удостоверение Левковцевой Е. А. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 20.

11. Зачетная книжка Левковцовой Е. А. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 14.

12. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Спр. 190. Арк. 45–57.

13. Зачетная книжка Левковцовой Е. А. *ВДАЧОН*. Ф. 6121. Оп. 2. Номер справи 108. Арк. 11.

14. Список учителей школы. *ВДАЧОН*. Ф. р. 6799. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 51.

15. Экзаменационная комиссия. *ВДАЧОН*. Ф. р. 6799. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 126–126 зв.

16. Звіт про навчально-виховну роботу Ніжинської середньої школи № 4 за 1951–1952 рр. *ВДАЧОН*. Ф. р. 6799. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 6 зв. 7.
17. Звіт про навчально-виховну роботу Ніжинської середньої школи № 4 за 1951–1952 рр. *ВДАЧОН*. Ф. р. 6799. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 29 зв.
18. Звіт про навчально-виховну роботу Ніжинської середньої школи № 4 за 1951–1952 рр. *ВДАЧОН*. Ф. р. 6799. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 95–97.
19. Заява Левковцевої О. В. *ВДАЧОН*. Ф. р. 6799. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 99.
20. Спогади О. О. Левковцевої (1968), що знаходяться в Музеї Ніжинської вищої школи.
21. Веременко В. А. Женщины в русских университетах (вторая половина XIX – начало XX вв.). Санкт-Петербург, 2004. 149 с.
22. Вірченко В. В., Коцур А. П. Жіночі навчальні заклади у місті Києві (1861–1920 рр.). Київ; Чернівці, 2007. 196 с.
23. Добролюбовский А. К истории высшего женского образования в Одессе в XIX – начале XX в. *Південний захід. Одесика: історико-краєзнавчий науковий альманах*. Одеса, 2009. Вип. 7. С. 16–36.
24. Драч О. О. Вища жіноча освіта в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02. Харків, 2011. 39 с.
25. Драч О. О. Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Черкаси, 2011. 532 с.
26. Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки, політики Чернігівщини. Чернівці, 1998. 256 с.
27. Кобченко К. А. "Жіночий університет Святої Ольги": історія Київських вищих жіночих курсів. Київ, 2007. 271 с.
28. Малинко І. Г. Высшее женское образование на Украине: дисс. ... канд. истор. наук: 07.00.02. Харьков, 1985. 227 с.
29. Мельник О. В. Деякі аспекти розвитку вищої жіночої освіти в Одесі (1787–1920 рр.). *Вісник соціально-економічних досліджень / Одеський державний економічний університет*. Одеса, 1997. Вип. 1. С. 246–251.
30. Мельник О. В. Становлення та розвиток вищої жіночої освіти в Одесі (1879–1921 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. Одеса, 2009. 16 с.
31. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. 420 с.
32. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії: монографія. Одеса, 1998. 408 с.
33. Чернігівщина: енциклопед. довідник. Київ, 1990. 1008 с.

References

1. Viddil zabezpechennia zberezenosti dokumentiv Derzhavnoho arkhivu Chernihivs'koyi oblasti (dalі VDAChON), F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 5.
2. VDAChON. F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 2–2 зв.
3. VDAChON. F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 4.
4. VDAChON. F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 1.

5. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2344. Ark. 49 zv.
6. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2279. Ark. 16.
7. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2283a. Ark. 74 zv.
8. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2261. Ark. 9.
9. VDACHON. F. 1105. Op. 1. Spr. 2283a. Ark. 66 zv., 67.
10. VDACHON. F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 20.
11. VDACHON. F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 14.
12. VDACHON. F. 6121. Op. 2. Spr. 190. Ark. 45–57.
13. VDACHON. F. 6121. Op. 2. Nomer spravy 108. Ark. 11.
14. VDACHON. F. p. 6799. Op. 1. Spr. 12. Ark. 51.
15. VDACHON. F. p. 6799. Op. 1. Spr. 22. Ark. 126–126 zv.
16. VDACHON. F. p. 6799. Op. 1. Spr. 111. Ark. 6 zv. – 7.
17. VDACHON. F. p. 6799. Op. 1. Spr. 111. Ark. 29 zv.
18. VDACHON. F. p. 6799. Op. 1. Spr. 111. Ark. 95–97.
19. VDACHON. F. p. 6799. Op. 1. Spr. 3. Ark. 99.
20. *Spoohady, O. O. Levkovtsevoyi (1968), shcho znakhodiat'sia v Muzeiyi Nizhyns'koyi vyshchoyi shkoly* [Memories of O. O. Levkovtseva (1968), located in the Museum of Nizhyn High School]. [in Ukrainian, in Russian].
21. Veremenko, V. A. (2004). *Zhenshchiny v russkikh universitetakh (vtoraya polovina XIX – nachalo XX vv.)*. [Women in Russian universities (second half of XIX – beginning of XX century)]. Sankt-Peterburg. [in Russian].
22. Virchenko, V. V., Kotsur, A. P. (2007). *Zhinochi navchal'ni zaklady u misti Kyevi (1861–1920)* [Women's educational institutions in the city of Kyiv (1861–1920)]. Kyiv, Chernivtsi [in Ukrainian].
23. Dobroliubsky, A. (2009). K istorii vysshego zhenskogo obrazovaniya v Odesse v XIX – nachale XX v. [To the history of higher women's education in Odessa in the XIX – early XX centuries] *Pivdenniy zakhid. Odessyka: istoryko-krayeznavchyy naukovyy al'manakh*. Odessa. Vol. 7, 16–36. [in Russian].
24. Drach, O. O. (2011). *Vyshcha zhinocha osvita v Rossiys'kiy imperiyi v druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st.* [Higher women's education in the Russian Empire in the second half of the XIXth and early XXth centuries]. Avtoreferat dySSERTatsiyi na zdobuttia naukovoho stupenia doktora istorychnykh nauk. Spetsialnist' 07.00.02. – vsesvitnia istoriya. Kharkiv. [in Ukrainian].
25. Drach, O. O. (2011). *Vyshcha zhinocha osvita v Rossiys'kiy imperiyi druhoiy polovyni XIX – pochatku XX st.* [Higher women's education in the Russian Empire in the second half of the XIXth and early XXth centuries]. Cherkassy. [in Ukrainian].
26. Kalibaba, D. (1998). *Vidomi diyachi kultury, nauky, polityky Chemihivshchiny* [Famous figures of culture, science, politics of Chemihiv region]. Chemihiv [in Ukrainian].
27. Kobchenko, K. A. (2007). *"Zhinochyy universytet Sviatoyi Ol'hy": istoriya Kyivs'kykh vyshchyykh zhinochyykh kursiv* ["St. Olga's Women's University": History of Kyiv Higher Women's Courses]. Kyiv [in Ukrainian].
28. Malynko, I. G. (1985) *Vyssheye zhenskoye obrazovaniye na Ukrainie* [Higher women's education in Ukraine]. Dissertatsiya na soiskaniye uchonnoy stepeni

kandidata istoricheskikh nauk. Spetsial'nost' 07.00.02. Khar'kov, 1985. 227 s. [in Russian].

29. Mel'nyk, O. V. (1997). Deyaki aspekty rozvytku vyshchoyi zhinochoyi osvity v Odessi (1787–1920) [Some aspects of the development of higher women's education in Odessa (1787–1920)] *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*: Odes'kiy derzhavnyi ekonomichnyi universytet. Odessa Vol. 1, 246–251. [in Ukrainian].

30. Mel'nyk O. V. *Stanovlennia ta rozvytok vyshchoyi zhinochoyi osvity v Odessi* (1879–1920) [Formation and development of higher women's education in Odessa (1879–1921)]. Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk. Spetsialnist' 07.00.01. istoriya Ukrayiny. Odessa, 2009. 16 s. [in Ukrainian].

31. Samoylenko, H. V., Samoylenko, O. H. (2005). *Nizhyn's'ka vyshcha shkola: storinky istoriyi* [Nizhyn High School: pages of history]. Nizhyn [in Ukrainian].

32. Smoliar, L. O. (1998). *Mynule zarady maybutnioho* [The past is for the future]. Zhinochyy rukh Naddniprians'koyi Ukrayiny II pol. XIX – poch. XX st. Storinky istoriyi: Monografiya. Odessa [in Ukrainian].

33. (1990) *Chernigivshchina: encyclopedychiy dovidnyk*. Kyiv [in Ukrainian].

Y. M. Luniak

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Nizhyn Mykola Gogol State University
e-mail: lunyak@ua.fm

Olena Levkovtseva – first woman-student in Nizhyn institute

The article examines the life path of Olena Oleksandrivna Levkovtseva, the first girl who was enrolled as a student of the Nizhyn Institute in 1919 and associated her fate with pedagogical activity in Nizhyn. Particular attention is paid to the beginning of women's education at Nizhyn High School. The main source of evidence was the memories of Levkovtseva herself, written by her in 1968, the archival documents of the Nizhyn Institute and the secondary school № 4 in Nizhyn, as well as the memories of local old-timers who remembered the woman. In fact, the first study of her life and activities was carried out. The most problematic issues of this woman's biography are identified. The peculiarities and specifics of women's education in the walls of Nizhyn's high school in 1916–1923 are analyzed. A number of names of the first women who received higher education in this institution during that period are revealed. The importance of gender in historical studios and further perspectives of this topic are determined. The document is supplemented by documentary evidence proving the fact of the admission of Levkovtseva to the students of Prince Nizhyn Bezborodko's Nizhyn Historical and Philological Institute at the end of 1919.

Key words: Olena Oleksandrivna Levkovtseva, higher education, women, Nizhyn institute, teaching activity.